

Oponentský posudek na disertační práci

Matej Cívik, *Liberalism and its Justification in Contemporary Political Philosophy*, rukopis
165 str.

Doktorský studijní program Filozofie, obor Filozofie, FF UK

Student Cívik se ve své práci podjímá ambiciózního úkolu filosoficky ospravedlnit liberalismus jako způsob politické existence společnosti (s. 7). Tento úkol řeší ve třech na sebe navazujících kapitolách. V prvních dvou kapitolách zkoumá Cívik vždy určité zdůvodnění liberalismu (u Johna Locka, Isaiaha Berlina a Johna Rawlse), aby dospěl k závěru, že je nedostatečné (s. 35, 58, 100). V kapitole třetí předkládá – v návaznosti na Axela Honnetha a další myslitele – určité řešení úvodního úkolu, které spočívá v tom, že lidské bytosti jsou morálními aktéry (s. 127) a dožadují se politického uznání (recognition) (s. 129). Jediný režim, který je schopen jim takové uznání zaručit, je liberalismus (s. 130), přesněji řečeno liberální demokracie.

Cívikova práce je psána s velkou znalostí současné zahraniční sekundární literatury. Cívik ji využívá k tomu, aby ukázal, že určité aspekty politických teorií vybraných myslitelů („vlastnictví sebe sama“ (self-ownership) u Locka, hodnotový pluralismus u Berlina, pojem osoby u Rawlse) jsou v současné politické teorii diskutovány u jejich následovníků a kritiků. Předností práce je snaha podat jasný výklad se znalostí současného stavu diskuse o daných problémech. Cívik se za tímto účelem uchyluje k formalizaci klíčových myšlenek, jako argumentu sestávajícího z několika tvrzení (např. s. 20 n., 41, 141, 144 n.), což mu umožňuje snadněji poukázat na jejich přednosti či slabá místa.

Pokud jde o sám pojem „liberalismus“, mám určitý problém s tím, jak ho Cívik používá. V návaznosti na M. Freedena mu rozumí jako ideologii, která se hlásí k určitým hodnotám. Těmi jsou svoboda a individualismus, svoboda myšlení a jednání, rovná práva, nedůvěra ke státu, institucionální stabilita a demokracie (s. 12). V návaznosti na Johna Stuarta Milla nazývá Cívik tyto hodnoty jako určité „millovské jádro“ (Millite core) liberalismu (s. 12, 64, 145) a vědomě přitom abstrahuje od jednotlivých proudů v rámci tohoto politického směru (s. 12). Těmito proudy však jsou – jak známo – konzervativní liberalismus (např. Edmund Burke, Alexis de Tocqueville), klasický liberalismus (Adam Smith, David Hume, John Stuart Mill *O svobodě* aj.), sociální liberalismus (John Stuart Mill, T. H. Greene, John Rawls), libertarianismus (Robert Nozick) a především neoliberalismus (Friedrich August Hayek). Cívikovi jde v práci, ačkoli to tak neříká, především o ospravedlnění sociálního liberalismu. Rozdíly mezi jednotlivými směry považuje za podřadné. Tím mu ovšem uniká rozdíl mezi klasickým liberalismem a liberalismem sociálním, který podle mého názoru spočívá v tom, že klasický liberalismus upřednostňuje negativní svobody, zatímco sociální liberalismus se snaží najít rovnováhu mezi svobodou jednotlivce a sociální spravedlností. Locke, Mill a Hayek ospravedlňují klasický liberalismus, zatímco Mill a Rawls liberalismus sociální. Neospravedlňují tedy totéž. Domnívám se také, že s ohledem na zvolené téma práce především ospravedlnění neoliberalismu u F. A. Hayeka (např. ve spisu *The Constitution of Liberty*, 1960) s ohledem na jeho význam pro současnost nemělo být zcela opomenuto.

V první kapitole uvádí Cívik dvě liberální strategie, jak liberalismus ospravedlnit. Za nejstarší strategii považuje pojem vlastnictví sebe sama (self-ownership), který použil John Locke ve spise *Dvě pojednání o vládě* (1689) ke zdůvodnění teorie soukromého vlastnictví. Cívik ovšem rozumí tomuto pojmu širěji, totiž že entita vlastnící sebe sama (self-owning entity) musí být osobou, neboli morálním aktérem (s. 18). Člověku narozdíl od zvířat je možné určitá jednání přičítat, protože je jejich

vlastníkem (ať už toto tvrzení znamená cokoli). Význam relace vlastnictví sebe sama je pak ten, že ostatním ukládá povinnost, aby se nevměšovali do mé osoby a všech práv, které k ní patří (s. 19). Po náčrtu teorie vlastnictví sebe sama přechází Cívik k její kritice. Domnívá se, že vlastnická práva jsou vždy nutně vztahem mezi osobami (interpersonal) a že vztah k sobě samému nemá tuto povahu. Z toho mu vyplývá závěr, že vztah k sobě samému nemá povahu vlastnického vztahu (s. 20 n.). Na základě této úvahy pak kritizuje Locka a celou libertariánskou tradici, že nerozlišuje mezi sebevztahem (self-relation) a vlastnickým vztahem (property-relation), respektive že z vlastnického vztahu vykládá sebevztah (s. 21). Zde se ovšem lze tázat, zda Cívik správně porozuměl Lockově teorii zdůvodnění soukromého vlastnictví. Tato teorie se totiž opírá o určité theologické předpoklady, totiž společného používání přírodních zdrojů, rovnost všech lidí, právo a povinnost sebezáchovy a povinnost pracovat. Soukromé vlastnictví pak Locke zdůvodňuje pomocí dvou argumentů: tzv. „míšení práce s věcmi“ a argumentu „přidané hodnoty“ (K výkladu této problematiky srv. Chotaš, J., Locke a Kant o právu na soukromé vlastnictví, in: *Filosofický časopis*, 50, 2002, 1, s. 47-57). Pojem „osoby“ je ve *Dvou pojednáních o vládě* nevyložen a k jeho výkladu je třeba přihlédnout k jiným Lockovým spisům (např. *Esej o lidském chápání*, II, § 27, 26, česky Praha 2012, s. 353 n.) Cívik ovšem pojem osoby u Locka nevykládá a právě tak u něho chybí jakákoli zmínka o theologickém kontextu Lockova zdůvodnění soukromého vlastnictví. Nabízí se pak úvaha, zda pojem vlastnictví sebe sama (self-ownership) jako sebevztahu není spíše výmyslem Lockových kritiků (např. Hillel Steiner, G. A. Cohen aj.) než Locka samého.

Z novějších strategií zdůvodnění liberalismu uvádí Cívik Isaiaha Berlina a jeho přečeňovaný esej *Dva pojmy svobody* (1958) (s. 35 nn.). Cívik se spíše než na popis dvou pojmů svobody, jimž Berlin věnuje převážnou část své eseje, zaměřuje na hodnotový pluralismus, který je zmíněn v jejím závěrečném oddílu. Cívik formalizuje Berlinovy kurzorické poznámky do argumentu, který sestává ze sekvence čtyř tvrzení (s. 41). U každého tvrzení poté ukazuje, že je problematické. Obávám se však, že Cívik vytrhává jednotlivá Berlinova tvrzení z kontextu, ve kterém jediné dávají smysl, totiž jako polemika s „metafyzickým racionalismem“, zatímco Berlin chce zůstat u „empirického pozorování“. To, co Berlin - podle mého soudu - v eseji vskutku chce ukázat, je to, co znamená pojem negativní svobody a jaká je jeho přednost před pojmem svobody pozitivní. Oba tyto pojmy si ovšem vyžadují výkladu, abychom pochopili, co jimi Berlin myslí. Pojem negativní svobody totiž předpokládá hranici mezi sférou soukromou a veřejnou a Berlin správně poukazuje k tomu, že stoupenci negativní svobody prostor svobodného jednání omezují zákonem. To mluví ve prospěch klasického liberalismu. Cívikova formalizace údajného Berlinova argumentu pro ospravedlnění liberalismu je irelevantní, pokud nebere v úvahu výklady, které Berlin podal zvláště v kapitole „Pojem negativní svobody“. S trochou nadsázky by se dalo říci, že Berlin podal zdůvodnění klasického liberalismu z pojmu negativní svobody a nikoli z pojmu hodnotového pluralismu.

Ve druhé kapitole se Cívik snaží nalézt odpověď na téma své práce u amerického filosofa Johna Rawlse. Ukazuje, že Rawlsova obhajoba liberalismu je založena na jeho pojmu osoby (s. 75, 84 aj.). Cívik identifikuje několik zásadních charakteristik pojmu osoby u Rawlse (s. 75), z nichž za nejdůležitější považuje to, že lidé jsou morálními osobnostmi (moral personalities, s. 76-79). Následně pak podává dvě možné interpretace pojmu osoby u Rawlse: deskriptivní a deliberativní. O obou interpretacích s pomocí sekundární literatury (J. Quong, R. Taylor) ukazuje, že jsou nedostatečné, protože se pohybují v kruhu (s. 99). Přes podané výklady se však domnívám, že Cívik nebere dostatečně vážně Rawlsovo tvrzení, že jeho koncepce osoby je politická a nikoli metafyzická (Rawls, J., *Political Liberalism*, Cambridge (Mass.), 1993, s. 29 (§ 5)). To znamená, že občané jsou ve třech ohledech svobodní (tamtéž, s. 29-35). Za nejdůležitější považuji Rawlsovu úvahu, že různé společnosti

mohou mít různou politickou koncepci osoby (tamt., s. 30). Rawls tedy není ohledně koncepce pojmu osoby univerzalista, jak někteří jeho interpreti (např. T. W. Pogge) a kritici mají často za to. Tento aspekt ovšem není rozvinut ve spisech *Theory of Justice* (1971, 1999) a *Political Liberalism* (1993), ale v *The Law of Peoples* (1999).

Třetí kapitola práce je z hlediska Cíbikova argumentačního postupu nejméně jasná a spojuje dohromady materiály, které spolu na první pohled nesouvisejí: variaci Kantova transcendentálního argumentu ohledně politické spravedlnosti (III.2.1), úvahy amerického psychologa Michaela Tomasella o rozdílu mezi lidmi a zvířaty s ohledem na spolupráci (III.2.2), analogii mezi Heideggerovým popisem Bytí v *Bytí a čas* (1927) a spravedlností (II.2.3), úvahu o ‚reaktivních postojích‘ ve Strawsonově eseji *Freedom and Resentment* (1962) (3.1), úvahu o uznání (recognition) jako základním rysu sociálních konfliktů v návaznosti na Axela Honnetha (3.2) a dva argumenty ve prospěch jedinečnosti liberalismu (III.4). Ve svém posudku se soustředím pouze na poslední dva argumenty, protože ty završují téma Cíbikovy práce. První argument nazývá Cíbik jako argument ve prospěch liberalismu z hodnotového pluralismu (III.4.1). Tento argument používá pojmy jako morální osobnost (moral personality), boj o uznání (struggle of recognition) a pojem rovných práv. Druhý argument je argumentem pro liberalismus z vnitřní hodnoty (inwardness of virtue, III.4.2). Tento argument vychází z pojmů jako morální osobnost, boj o uznání, rovnost a svoboda. Klíčovým tvrzením v obou argumentech je tvrzení č. 6: totiž, že v moderní pluralitní společnosti nemůže existovat politické uznání, pokud by nebylo obecně sdíleno (s. 141), anebo že moderní chápání morální a politické hodnoty lidské bytosti, neumožňuje, aby se její uznání dělo vnějšně (s. 145). Oba argumenty se snaží morálně ospravedlnit (sociální) liberalismus. Vůči oběma argumentům lze ovšem namítnout, že tvrzení 6 neplatí. Moderní pluralitní společnost a moderní chápání morální hodnoty lidských bytostí lze vykládat i jinak, například konzervativně či socialisticky, takže liberalismus není jedinou volbou moderní společnosti. Cíbik především ve třetí kapitole ukázal, že je schopen podat originální vědecký výkon, byť s jeho závěry nemusíme souhlasit.

Moje výše uvedené výhrady jsou míněny jakou podněty pro obhajobu a nikterak nesnižují jinak vysokou hodnotu práce.

Závěry

Práce splňuje požadavky standardně kladené na disertační práci.

Práci doporučuji k obhajobě.

Návrh klasifikace: **prospěl.**

Ing. Jiří Chotaš, Ph.D.

Filosofický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1